

„Egymás nélkül sötétben vagyunk”

A visszaálmódott Lázár Ervinről

Amikor elolvastam Lázár Ervin *Naplóját* lehetetlen volt nem gondolnom az elmúlt évre, amikor két hét különbséggel temettük el Nagy Gáspárt és Lázár Ervint. Ez a veszteség nagyon sok ember számára olyan volt, mint annak idején Kormos István és Nagy László halála, akik szintén egymás után mentek el, és nagy űrt és szomorúságot hagytak maguk után.

Közben elolvastam Vathy Zsuzsa könyvét (*Életünk, halálunk*), amelyben naplószerűen beszámol Ervin betegségéről, a műtétekről – a kórházakról és az orvosokról. A reményekről és a reménytelen, elkésérítő napokról: az elvesztett házastárs fájdalomáról.

Most, Ervin fényképét idézve röviden azokat a részeket – álmokat – másolom ide, amelyek a fényről és az örömről, és ennek ellentétéről, a fájdalomról és a halálról szólnak. Így s ezzel emlékezem Lázár Ervinre, akit 10 éves korom óta ismertem, és közöttünk a „kedves rokon!” megszólítás járta, mivel bátyja volt a bérnakeresztapám.

* * *

„Egyszer egy este történt, röviddel azután, hogy hazaértem – a Naplónak ez a feljegyzése úgy kezdődik, mint egy novella, és úgy is folytatódik. – Álltam, éreztem, elemészt a szomorúság. A tehetetlenség. A szívemen karcolások, hajszálrepedések. És akkor szétestem. Tagjaim kopogva szétgurultak a szobában, csilingeltek a csontok, a belső szervek puhán gördültek, mint a kilyukasztott gumilabdák. Nagyot kiáltottam. Beszaladt a családom, a fiam, a feleségem, a lányaim. És gyorsan, kétségbeesetten összeraktak. Hason csúszkáltak az asztal alatt, söprűnyéllel kurkásztak a bútorok mögött, átkutattak minden zeget-zugot, és esküsznek rá, hogy meglelték minden porcikámat. Nézzenek rám. Olyan vagyok, mint régen. Megvan mindenem. De valami mégis elveszett belőlem. Talán valami illékony, ami láthatatlanul elillan az emberből, ha szétesünk. Vagy talán valami kis fény... valami kis fénypötty, ami nélkül félhomály van odabent.”

Azt írta Pál apostol: „A szeretet nem múlik el”, és ezt szerintem nem hétköznapi értelemben gondolta, hanem úgy, hogy a szeretet mint anyag fölötti fluidum összegyűlik, és megváltoztatja majd a világot. Ha lesz bennünk elég szeretet.

* * *

„A szeretet nem áldozatvállalás, hanem életszükséglet (nélkülözhetetlen az élethez)” – vallja Lázár Ervin, s ezek olyan mondatok, amelyek akár egy vallás – szeretet-vallás – megalapozói lehetnének. Lehetnének, ha kellenének, mert érezzük, hogy most, amikor minden felől a gyűlölet árad felénk, mennyire szükségünk lenne védelemre. Lázár Ervinekre, mondataira, novelláira, az abból áradó derűre és szeretetre. Ezek mellé talán nem fölösleges, ha Szent Pálnak a Korintusiaknak írt első leveléből idézzük azokat a jól ismert sorokat, amelyekre Lázár Ervin is hivatkozik:

Vajon mind apostolok? Mind próféták? Mind tanítók? Valamennyien rendelkeznek csodatevő hatalommal és gyógyító erővel? Mindnyájan értelmezik a beszédeket?

Törekedjete az értékesebb adományokra! Ezért mindennél magasztosabb utat mutatok nektek.

Szólhatok az emberek vagy az angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, csak zengő érc vagyok vagy pengő cimbalom.

Lehet prófétáló tehetőségem, ismerhetem az összes titkokat és mind a tudományokat, bitemmel elmozdíthatom a hegyeket, ha szeretet nincs bennem, mit sem érek.

Szétoszthatom mindenemet a nélkülözők közt, odaadhatom a testemet is égő áldozatul, ha szeretet nincs bennem, mit sem használ nekem.

A szeretet türelmes, a szeretet jóságos, a szeretet nem féltékeny, nem kérkedik, nem is kevély.

Nem tapintatlan, nem keresi a maga javát, nem gerjed haragra, a rosszat nem rója fel. Nem örül a gonoszságnak, örömét az igazság győzelmében leli.

Mindent eltűr, mindent elbisz, mindent remél, mindent elvisel.

S a szeretet nem szűnik meg soha.

* * *

„Fájdalom és öröm, együtt érző cselekedet – írja Naplójában Lázár Ervin. – Szeretet. Az anyag megmaradásának törvénye szerint ez azt jelenti, hogy valamilyen magasabb rendűvé tudjuk átalakítani a kézzelfoghatót. Kézzel foghatatlanná. Istenhez közelítővé. Évmilliárdok múlva a teljes világegyetem anyagát, köveket, fémeket, gázokat, nyomelemeket, mindent azzá a magasabb rendűvé alakítunk. Aki szeretetben él, megmarad. Aki csak magának él, elveszik. Visszahull az anyagba. Igyekszünk, hogy minél több fény legyen belőlünk. Közelítünk.”

A *Véréb a Jézus Szívében* című novellában Teta néni így oktatja a fiút, aki addig nem tudta, milyen az, ha valaki szeretetlenül nyúl a tárgyakhoz: „A tárgyakat is szeretni kell. A sótartót, a kanalat, a tányért. – Véréb ezt nem értette, ágaskodott benne az ellentmondás ördöge, de Teta néni folytatta: – Elnéztem otthon apádat, milyen szeretettel tudja megfogni a villa nyelét, a lószerszámot, s ha a szántóföldről fölemel egy rögöt, azt is szeretettel teszi.”

Ezek a mondatok engem a szántóföldekre vezetnek, elsősorban Tolnába, a lassan eltűnő, de még fel-felderengő félmúltba. Oda s arra a földre, amely közös – a miénk – volt, van? Jó lenne hinni, hogy van, mert ez a föld, a mi szülőföldünk megszentelt föld, s erről elfeledkezni nem illik, nem szabad.

* * *

Vathy Zsuzsa könyve alapján röviden szólnom kell a fény elvesztésnek fájdalomról is. Ez a fény a mi fényünk, amit mi sugárzunk ki. (Valaha erről szólt a fotózás, hogy úgy mondjam, ez volt az alaprendeltetése.) Ez a fény velünk együtt halványul – vagy fordítva –, hogy végén velünk együtt tűnjön el. Ahogy Radnóti írja: „Lángok lobognak és kihunynak lassan.”

Amikor az *Életünk, balálunk* alábbi néhány sorát elolvastam, rögtön Dylan Thomas nagyhatású versére gondoltam – rám volt nagy hatással annak idején –, amelyet Vas István és Nagy László is lefordított. (Ha jól emlékszem, az egyik fordítónál ez volt a vers címe: *A fény halála.*) Ebből az első és utolsó strófát idézem:

*Csöndbe ne lépj az éjszakába át,
Szikrázzon vén korod, ha hull a nap.
Dül-fülj, ha megszakad a napvilág.*

.....

*Apám, míg lábad bús oromra bág,
Düh s könny között átkozd vagy áldd fiad.
Csöndben ne lépj az éjszakába át,
Dülj-fülj, ha megszakad a napvilág.*

(Nagy László fordítása)

A kórházból jövet így gondol a fényre, és így vigasztalja magát Vathy Zsuzsa: „Éjfélig fenn vagyok, nem tudok olvasni, próbálok elképzelni, hat évvel ezelőtt hogy is volt a szívműtét... Nem izgulok, csak az arcizmaim remegnek. Eldadogom: „Az igazat mondd, ne csak a valódit, az igazat mondd, ne csak a valódit... a fényt, amelytől világlik agyunk, hisz egymás nélkül sötétben vagyunk.”

Megrendülten olvastam vallomását, hisz napról napra aggódva, szorongva és sokszor sírva és rettegve figyelte Ervin utolsó hónapjait. Értesülünk Ervin küzdelméről és az életről való lemondásáról is.

„Mikor eljöttem, E. rám nézett, és azt mondta: *Meghalok*. Még nincs egészen két hete, hogy a kórházban van. Tekintetében egyszerre látni a komolyságot, józanságot és egy másik, irracionális vonulatot, amit a kábulat, félálmom, ébrenlét hoz létre és alakít, dagaszt kedvére.”

Később ezt mondta Ervin feleségének: „Lejárt a szavatosságom.” Mert tudta, érezte, hogy nincs visszaút. Ahogy ő tényként megállapította, nincs kiút:

„*Meghalok. Meglásd, ebből nincs kiút.* Ez egy kijelentő mondat, vagyis kettő. Aki mondta, egy kórházi ágyon feküdt, talán már az ötödiken ugyanabban a kórházban. Két vagy három alkalommal mondta, de mindig várta, hogy egy komoly érv, egy heves tiltakozás, egy szívderítő történet elúzi a mondat komor állítását. Az apró démonokat el is űzte, de a halált nem. Akik számára fontos volt, azok nem találták meg az utat a gyógyuláshoz, akiknek kellett volna, azoknak nem volt fontos.”

* * *

Az utolsó bejegyzés a Naplóban: „Mikor látsz újra, Kisszékely?” Tudjuk, hogy többé nem látta. De egy fa ott emlékezik rá. Ismét Vathy Zsuzsát idézem, aki hónapokkal a temetés után, az elvesztett társ hiányán tűnődve ez írta önmaga számára (de nekünk is) vigasztalóan:

„Amikor abban a mi hét szilvafás kertünkben elültettük az emlékedre a fát, s a szomszédokkal megbeszéltük, ez a tiéd, mindent megteszünk, hogy nőjön, erősödjön, jól érezze magát, azon az éjszakán azt álmodtam, mellettem fekszel, ketten alszunk az otthoni ágyban, álomban felébredek, megfogom a karodat, a válladat, tényleg itt vagy? Tényleg. Öröm fog el, boldogság. Elmentél, be kellett járnod egy másik utat, bejártad, aztán visszajöttél. Így kellett lennie, tudtam, hogy így lesz. Így lett! És újra elaludtam, álomban boldogan aludtam tovább.”

A *Napló* olvasása után kikerestem azokat a negatívokat, amelyek a katalógusomban Lázár Ervin neve alatt szerepelnek, és hozzáláttam a nagyításhoz. Egyiken sincs időpont, így pontosan nem tudom, hogy mikor készültek. De a fényképezés körülményeire általában jól emlékszem, így, ha kell, be tudom határolni az időpontot. A hely meg adott. Rácegres, amikor együtt mentünk valahová, és megálltunk itt fényképezni. Az egyik negatív azért tett kíváncsivá, mert nem jól

láttam (sötét volt, túlexponált), s ezért csak sejtettem, hogy egy, talán az utolsó cselédház romja van azon. Amikor kinagyítottam sem láttam tisztán, csak amikor villanyt gyűjtöttem, akkor vettem észre, hogy azon a homályos képen nem rom, hanem Ervin látszik a fák és bokrok között. Mintha ott és akkor keresett volna valamit.

Aki nagyított már fényképet, tudja, hogy a fixírben kb. 10 percig kell állni a képeknek, onnan egy mosó edénybe kerülnek, ahol 1–2 órát áznak. Amikor bedobtam a vízbe a képeket, egy-két perc múlva különös dolog történt. Először a szomszédra gyanakodtam, aki fát szoktak körfűrészsel vágni, mintha annak a hangját hallanám, a falak által le-tompítva. De nem, innen, mosó edény felől, a vízből jöttek azok a nyöszörgő, síró hangok: – Kedveseim – ezt így mondaná Lázár Ervin –, sírtak a képek.

Soha ilyen nem volt, ilyenre nem emlékszem, pedig közel negyven éve nagyítom a képeimet.